

НАПРЯМИ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

DIRECTIONS OF THE SYSTEM OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF POLICE OFFICERS IN UKRAINE

Стаття розглядає питання основних напрямів формування психологічного забезпечення поліцейських в Україні, шляхом вдосконалення форм і методів їх психологічної підготовки. Аналізується досвід закордонних та вітчизняних науковців по всьому комплексу організаційних, методичних, просвітницьких, психопрофілактичних, практичних, психологічних заходів, спрямованих на запобігання впливу ризиконебезпечних чинників професійної діяльності поліцейських, збереження фізичного та психічного здоров'я, підвищення психологічної стійкості, надійності та готовності до успішної поліцейської діяльності.

Надано визначення психологічної підготовки поліцейського, а саме: тривалий процес, який починається на етапі відбору персоналу, первинної професійної підготовки і продовжується у ході всієї професійної діяльності.

Показано результати дослідження, які свідчать про недостатній рівень психологічної готовності поліцейських до якісної професійної діяльності, наявність конфліктів в підрозділах, невдоволеність поліцейських службовою діяльністю і стилем керівництва, прояви професійної деформації. Зазначено структуру психологічної готовності до професійної діяльності через функціонально взаємозалежні мотиваційний, когнітивний, операціональний та особистісний компоненти.

Проаналізовано основні нормативно-правові акти щодо системи психологічного забезпечення поліцейських в Україні, основним серед яких є – Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських. Визначено шість основних напрямків системи психологічного забезпечення з детальним методологічним комплексом заходів їх реалізації, а саме: психологічних, діагностичних, просвітницьких, практичних. Наведено конкретні професійно важливі навички, формування яких передбачено при психологічній підготовці поліцейських.

Ключові слова: Національна поліція України; психологічна готовність; психологічна підготовка; соціально-психологічний клімат; психологічне супроводження.

The article reviews the issues of the main directions of formation of psychological preparation of police officers in Ukraine, by improving the forms and methods of their psychological training. The experience of foreign and domestic scientists in the whole complex of organizational, methodological, educational, psycho prophylactic, practical, psychological measures aimed at preventing the impact of risk factors on police professional activity, maintaining physical and mental health, improving psychological resilience, reliability and readiness for effective policing.

The psychological training of police officer is defined, namely: a long process that begins at the stage of personnel selection, initial professional training and continues throughout the entire professional activity.

The results of the study are shown, which indicate an insufficient level of psychological readiness of police officers for high-quality professional activity, the presence of conflicts in units, dissatisfaction of police officers with their official activities and leadership style, manifestations of professional deformation.

The structure of psychological readiness for professional activity through functionally interdependent motivational, cognitive, operational and personal components is indicated.

The main normative legal acts regarding the system of psychological support of police officers in Ukraine are analyzed, the main one among which is the Procedure for organizing the system of psychological support of police officers. Six main directions of the system of psychological support with a detailed methodological set of measures for their implementation are defined, namely: psychological, diagnostic, educational, practical. Specific professionally important skills, the formation of which is provided for during the psychological training of police officers, are given.

Keywords: National Police of Ukraine; psychological readiness; psychological training; socio-psychological climate; psychological support.

УДК 159.9.07:351.74

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.46>

Ташматов В. А.

к. психол. н.,
старший викладач кафедри психології
Національний університет
«Одеська юридична академія»

Третьякова Т. М.

к. політ. н.,
доцент кафедри психології
Національний університет
«Одеська юридична академія»

Постановка проблеми. В умовах, коли в державі відбувається загострення криміногенної ситуації, людям конче необхідно почувати себе захищеними. При цьому, тільки високопрофесійні поліцейські можуть якісно виконувати свої функції. Високопрофесійними їх може робити виключно ефективна професійна підготовка. Досвід будь-якої успішної країни свідчить про те, що окрім володіння спеціальними професійними знаннями, вміннями та навичками, поліцейський, для захисту людей, суспільства та держави, має бути психологічно готовим до дій в особливих і екстремальних умовах, спілкуванні з громадянами

різних соціальних груп та вікових категорій. При цьому швидко реагувати на різноманітні події в умовах крайнього дефіциту часу, часто ризикуючи своїм життям та здоров'ям. Усе це говорить, що психологічна складова є одним із основних елементів професійної підготовки поліцейських в Україні.

Вивчення даної проблеми розкривається в низці наукових праць та досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Наприклад: аспект вдосконалення нормативного забезпечення психологічної готовності поліцейських досліджував вчений Криволапчук В.О. [7–8], шляхи формування психологічної готовності до

професійної діяльності поліцейського вивчали Тімченко О.В. та Барко В.В. [5], питання забезпечення психологічного здоров'я працівників поліції та психологічних технологій конкурсного відбору та професійного навчання поліцейських в своїх працях висвітлював професор Лефтеров В.О. [9], про психологічне забезпечення працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії можемо дізнатися в наукових працях вченої Цільмак О.М. та Яковенко С.І. [12] та ін.. Що стосується зарубіжних вчених, то питання навчання витривалості для студентів високого ризику добре розкрито в працях С. Мадді, Д.М. Хошаба, Кіт Дженсен, Е. Картер, Джон Лу, Р. Харві [15]. Про поліцію на основі розвідки та вплив на інновації писали Дароч С. та Мацероль Л. [14], щодо матеріальних передумов для залучення в поліцію: дослідження британської поліцейської культури та участі в часи радикальних змін досліджував Кавені Н. [6].

Проведені дослідження роботи поліції показують, що поліцейському необхідно мати професійно важливі для службової діяльності індивідуально психологічні якості, серед яких особливо важливими є: комунікабельність, достатньо високий інтелект, лабільність і сила нервової системи, стресостійкість, сміливість, лідерські якості, і креативність. Подібні індивідуальні особливості необхідно враховувати при психологічному вивченні об'єктів системи психологічного забезпечення, психологічній підготовці об'єктів системи психологічного забезпечення, психопрофілактичної роботи щодо об'єктів системи психологічного забезпечення, підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах, психологічному супроводженні службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій, психологічному супроводженні освітнього процесу у закладах вищої освіти (далі ЗВО) та установах (зкладах) Національної поліції, які здійснюють професійну підготовку поліцейських [4].

Будь-яка людина у суспільстві потребує особистого захисту. Задовольнивши основні фізіологічні потреби, всі люди бажають відчувати свою захищеність, в тому числі і фізичну. Діяльність Національної поліції України безпосередньо направлена на забезпечення публічної безпеки і порядку, охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Тобто Національна поліція України і є основним державним органом, від якого люди очікують захисту [1].

Проте дослідження вітчизняних науковців і статистичні дані за останні роки свідчать

про існування проблем в системі менеджменту персоналу Національної поліції України. Так, щороку звільняється декілька сотень поліцейських через хвороби; значну кількість звільнено за негативними мотивами. Щорічна кількість звільнених поліцейських суттєво перевищує кількість прийнятих на службу працівників, значним лишається некомплект поліцейських у підрозділах. Дослідження свідчать про недостатній рівень психологічної готовності поліцейських до якісної професійної діяльності, наявність конфліктів в підрозділах, невдоволеність поліцейських службовою діяльністю і стилем керівництва, прояви професійної деформації. Це ж стосується рівня професійних знань, умінь та навичок, сформованості професійно важливих якостей працівників поліції. Близько третини поліцейських мають несприятливу структуру мотивації, негативні особистісні характеристики (тривожність, ригідність, агресивність). Значна частка обстежених працівників поліції відчують труднощі в управлінні власними емоціями (48%), розумінні емоційного стану інших людей (40%), здатності впливати на поведінку громадян (38%). Майже третина обстежених відзначають часте виникнення негативних психічних станів (агресії, тривоги, страху, підозрливості, ненависті тощо) у процесі професійної діяльності (28%), четверта частина потребують психологічної допомоги у процесі діяльності. Також значними є потреба у професійно-правовій (40%), психологічній підготовці (45%) [5, с. 114].

Досвід діяльності поліції зарубіжних країн свідчить про те, що психологічна підготовка являє собою комплекс організаційних і психологічних заходів, спрямованих на формування і розвиток у поліцейських професійно важливих якостей. Психологічна підготовка має на меті розвиток загальних і спеціальних професійних здібностей, знань і умінь поліцейських і формування системної якості поліцейського – психологічної готовності особистості до професійної діяльності. Кінцевим результатом психологічної підготовки є психологічна готовність поліцейського до діяльності, яка являє собою стійкий довготривалий стан особистості, який характеризується мобілізацією усіх психофізіологічних ресурсів організму, наявністю комплексу мотивів, знань, умінь, навичок та індивідуальних якостей, які забезпечують ефективність виконання певної діяльності. Психологічна готовність є передумовою будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності.

В структурі психологічної готовності до професійної діяльності традиційно виділяють наступні функціонально взаємозалежні компоненти:

а) мотиваційний – перелік мотивів до вибору і виконання професійних обов'язків та завдань,

б) когнітивний – система знань, необхідних для успішного виконання професійної діяльності, в) операціональний – наявність вмінь і навичок, відповідних вимогам професійної діяльності, г) особистісний – комплекс професійно важливих індивідуально-психологічних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності.

Достатня розвиненість цих компонентів та їх цілісна єдність забезпечує високий рівень готовності людини до активної, самостійної, творчої професійної діяльності. Недостатня їх розвиненість свідчить про незавершеність процесу формування готовності, про його середній чи низький рівень.

Психологічна підготовка поліцейського – тривалий процес, який починається на етапі відбору персоналу, первинної професійної підготовки і продовжується у ході всієї професійної діяльності. При цьому надавати пріоритет будь-якому з вищезазначених етапів професійної діяльності не можна. Програми психологічної підготовки поліцейських, зазвичай, розробляються науковцями, безпосередню психологічну підготовку здійснюють практичні психологи підрозділів поліції та керівники у ході психологічного супроводу навчання та професійної діяльності поліцейських [5; 6; 8; 9]. Досвід показує, що психологічна підготовка має реалізуватись шляхом проведення навчальних, практичних занять з використанням інтерактивних технологій та методів навчання (тренінгів, ділових ігор, психодрами, брейнстормінгу, кейсів, відпрацювання смуг перешкод тощо). Необхідно сказати, що вкрай важливим є участь психологів у проведенні цільових інструктажів поліцейських, в тому числі тих, хто залучається до проведення спеціальних операцій, заходів з ліквідації різноманітних надзвичайних ситуацій, забезпеченню охорони публічного порядку при масових заходах тощо.

Розуміючи велике значення психологічної складової поліцейської діяльності, Міністерством внутрішніх справ України у 2019 році було розроблено Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських.

Цей порядок визначив основні напрями системи психологічного забезпечення:

1) психологічне вивчення об'єктів системи психологічного забезпечення – процес визначення в особи провідних індивідуально-психологічних особливостей, якостей і рис характеру, мотивації її поведінки, психофізіологічних, емоційних реакцій та станів, закономірностей перебігу психічних процесів, рівня розвитку інтелекту, пізнавальної сфери, особливостей мислення, пам'яті, уваги, емоційно-вольової сфери, способу прийняття самостійних рішень, наявності лідерських тенденцій, загального розвитку комунікативних якостей, схильності до управлінської діяльнос-

ті, прогнозування стресостійкості, успішності у певних умовах професійної діяльності, психологічної готовності до несення служби в екстремальних ситуаціях.

Цей напрям реалізується шляхом психологічного дослідження з використанням формалізованих методик (тести, опитувальники, проективні та психофізіологічні методики) та малоформалізованих методик (спостереження, бесіди, інтерв'ю, аналіз продуктів інтелектуальної діяльності індивіда);

2) психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення – процес формування у працівників поліції, поліцейських ЗВО, курсантів (слухачів) професійно-психологічної надійності, стійкості, готовності до різноманітних умов службової діяльності, навичок конструктивної комунікації з населенням.

Цей напрям реалізується шляхом проведення навчальних, практичних занять із використанням інноваційних методів, технологій, інтерактивних форм навчання (ділові ігри, моделювання ситуацій, тренінги);

3) психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення – комплекс організаційних, психологічних, просвітницьких, психопрофілактичних заходів, що проводяться з метою підтримки оптимальної працездатності працівників поліції, курсантів (слухачів), поліцейських ЗВО, зведення до мінімуму впливу на них несприятливих чинників службової діяльності, збереження їх психологічного та фізичного здоров'я.

Цей напрям реалізується шляхом комплексу психологічних, діагностичних, просвітницьких, практичних заходів та передбачає проведення цільових психодіагностичних досліджень, експрес-діагностики, консультування, заходів психокорекції, функціонування психотренінгових комплексів, кімнат психологічної саморегуляції, сприяння в організації та проведенні психологічної реабілітації працівників поліції, які перебували в екстремальних ситуаціях;

4) підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах – процес формування оптимальних соціально-психологічних умов для підтримки високої працездатності та ефективної діяльності колективів.

Цей напрям реалізується шляхом анкетування працівників поліції, курсантів (слухачів), поліцейських ЗВО, здійснення моніторингу стану соціально-психологічного клімату в колективах, виявлення чинників, що негативно позначаються на ефективності діяльності, працездатності колективів, методом оцінки взаємин членів колективу, узагальнення та аналізу отриманих даних, що оформлюється довідкою про результати проведення опитування працівників поліції, поліцейських ЗВО, курсантів (слухачів), а також проведення заходів корекції внутрішньокolleктивних

відносин, надання відповідних рекомендацій для підвищення ефективності професійної діяльності колективів;

5) психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій, - комплекс організаційних, просвітницьких, психологічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності працівників поліції із забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії злочинності.

Цей напрям реалізується шляхом надання психологічних консультацій працівникам поліції, складання психологічних портретів підозрюваних, обвинувачених осіб, надання необхідної психологічної допомоги в ході проведення допитів, у тому числі неповнолітніх осіб;

6) психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення адаптації курсантів (слухачів) до умов навчальної і подальшої службової діяльності, сприяння їх особистісному зростанню та професійному становленню.

Цей напрям реалізується шляхом здійснення відповідних психологічних заходів (анкетування, спостереження, індивідуальні та групові консультавання, проведення тренінгів, навчання курсантів (слухачів) основним психологічним методам та прийомам саморегуляції для формування навичок ефективної адаптації до умов подальшої професійної діяльності) [4].

Аналізуючи систему психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, що подана в Наказі МВС №88 від 06.02.19. можемо відмітити вагомі кроки розвитку Психологічної служби МВС України. Однак, з метою докорінного поліпшення якості психологічної підготовки персоналу підрозділів Національної поліції України доцільно доповнити перелік видів службової підготовки, зафіксованих у Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженому Наказом МВС від 26.01.16 № 50, таким видом, як психологічна підготовка поліцейських [8, с. 28].

Також, професор Криволапчук В.О. наголосив за доцільне розробити «Комплексу програму організації і проведення психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України», яка б затверджувалась і впроваджувалась відповідним Наказом МВС України і передбачала принципи організації, мету, завдання, методи і засоби її здійснення [8, с. 28].

На шляху введення будь-яких інновацій майже завжди з'являються «підводні рифи», що загрожують провалити навіть найпрогресивніші реформи і зміни на краще. Одними з таких «рифів» є людський чинник, що про-

являється в різному ставленні до змін. Також часто відбувається так звана «криза ефективності новацій», тобто прагнення відмовитися від старих підходів і методів не компенсується розробкою та грамотним впровадженням нових, або новітніх методів, на жаль, страждають на брак досконалості [9, с. 62; 12].

Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що робота з психологічної підготовки поліцейських має передбачати набуття та вдосконалення знань про: професійно психологічні особливості правоохоронної діяльності в Україні взагалі, в тому числі і поліцейських; психологічної стійкості поліцейських та психологічної готовності, як її складової; специфіку мотиваційних складових психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності та особливості її формування; розвиток позитивних якостей поліцейського, що є професійно важливими, особливо тих, які є елементами особистісного росту. Крім того психологічна підготовка поліцейських передбачає формування професійно важливих навичок. Таких як: створення психологічної стійкості до виконання різноманітних службових завдань в умовах, які постійно змінюються; володіння собою в екстремальних ситуаціях, в тому числі володіння прийомками особистої безпеки; розвитку операціональних складових професійно психологічної готовності поліцейських; розвитку навичок спілкування та лідерських якостей; особливості психологічного впливу на правопорушників та інші об'єкти професійних функцій; постійної готовності до застосування превентивних поліцейських заходів та заходів примусу; формування та розвитку можливостей врегулювання конфліктів; розвитку персестентності та психічної саморегуляції; зменшення впливу професійного стресу в оперативно-службовій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. С. 379.
2. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248607704>
3. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: Наказ МВС України від 26.01.16 № 50. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>
4. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#top>

5. О. В. Тімченко, В.В. Барко Шляхи формування психологічної готовності до професійної діяльності у персоналу Національної поліції України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 3(56). 112 с.

6. Кавені, Н. Матеріальні передумови для залучення в поліцію: дослідження британської поліцейської культури та участі в часи радикальних змін. 2015. URL: <http://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?uin=uk.bl.ethos.664873> (дата звернення: 27.06.2022).

7. Криволапчук В. О., Кримська М. С., Решко С. М. Спеціальна фізична підготовка: навч. посіб. Київ : Нац. ун-т внутр. справ, 2009. 209 с.

8. Криволапчук В. О. Напрями вдосконалення нормативного забезпечення психологічної готовності поліцейських національної поліції України до службової діяльності. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : ДНДІ МВС України, 2021. 336 с.

9. Лефтеров В. О. Психологічні технології конкурсного відбору та професійного навчання поліцейських. *Причорноморські психологічні студії*. № 1. 2017. URL:

<http://new1.rdc.org.ua/download/ppp1.pdf#page=62> (дата звернення: 28.06.2022 р.).

10. Психологічна та фізична готовність особистості до дій в екстремальних ситуаціях : практичний посібник / В. О. Криволапчук та ін. К. : ДНДІ МВС України, 2016. 84 с.

11. Профілактика професійної деформації працівників органів внутрішніх справ : навч.-метод. посібник. В. О. Криволапчук, С. В. Кушнарьов, В. Р. Слівінський. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2014. 68 с.

12. Цільмак О. М., Яковенко С. І. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів громадської безпеки : підручник. Одеса : ОДУВС, 2012. 140 с.

13. Aldwin, C. M. Stress, coping, and development, Second Edition: An Integrative Perspective / C. M. Aldwin. New York : Guilford, 2007. 432 p.

14. Darroch, S., Mazerolle, L. Поліція на основі розвідки: порівняльний аналіз контексту громади, що впливає на впровадження інновацій. *Поліція та суспільство*, 2015. Т. 25. № 1. С. 1–24.

15. Maddi S., D. M. Khoshaba, K. Jensen, E. Carter, J. L. Lu, R. H. Harvey Hardiness training for high risk undergraduates. *NACADA Journal*. 2002. № 22. P. 45–55.